

RECENZJA

Lyndal Roper, *Marcin Luter. Prorok i buntownik*, tłum. M. Potz, L. Chmielewska
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, 508 s.
ISBN: 978-83-808-8816-6

Reformacja od początku wzbudzała zainteresowanie i emocje wśród jej uczestników, zwolenników, jak i krytyków. Jedni popierali pojawiające się postulaty i przyłączali się do nowych wspólnot, inni krytykowali zamysły i działania reformatorów. Szczególnie krytyczni byli, rzecz jasna, wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego – w jego ramach księża w trakcie kazań odnosili się do „nowej” teologii propagowanej przez Marcina Lutra, Huldryka Zwingliego, Jana Kalwina czy innych reformatorów. Pierwsze badania i interpretacje nowych ruchów koncentrowały się na religijnej stronie działań reformatorów. Z czasem zaczęto poszerzać te interpretacje o elementy historyczne oraz humanistyczne, nie zamykając analiz tylko w obszarze teologicznym. W ostatnich latach można zauważyć dynamiczny rozwój badań nad reformacją jako ruchem wielowymiarowym – religijno-polityczno-społecznym – zapoczątkowanym przez protestantów. Życie Marcina Lutra skłaniało pokolenia naukowców do analizy jego działalności w różnych aspektach, przede wszystkim próbowali oni dokonać zestawienia czynników wpływających na przyczynę wystąpienia mnicha i ogłoszenia przez niego 95 tez.

Recenzowana praca opisuje życie Marcina Lutra od dzieciństwa poprzez działalność w dorosłości aż do starości. Zatem ramy chronologiczne pracy wyznaczają daty urodzin oraz śmierci reformatora (1483-1546). Duże znaczenie w biografii mnicha przypisuje się jego chłopskiemu pochodzeniu oraz roli ojca, który był górnikiem. Dzieło ma za zadanie nie tylko ukazać proces reformacji zainicjowany i prowadzony przez Lutra, ale również obalić pewne mity narosłe wokół niej, a także zweryfikować zaistniałe fakty oraz tezy związane z inicjatywą podjętą przez Lutra. Ponadto autorka przedstawiła rozerwanie Kościoła katolickiego, którego już nigdy nie udało się w pełni scalić. Odniosła się również do roli papieża i jego działalności związanej z szerzącymi się herezjami. Wydarzenia historyczne przeplotła swoimi przemyśleniami związanymi z historią Niemiec oraz samym Lutrem.

Dzieło otwierają spis ilustracji oraz wstęp. Natomiast część właściwą biografii stanowią rozbudowane rozdziały, których jest 19. Przedstawiają one życie Marcina Lutra w kontekście jego relacji z rodziną, później jako ucznia i studenta do pobytu w klasztorze

(rozdziały 1-3), kolejne z nich opisują poglądy, głoszone tezy oraz działalność reformatora (rozdziały 4-19). Na końcu autorka umieściła podziękowania, bibliografię oraz indeks.

Wstęp zawiera przemyślenia autorki dotyczące reformatorskiej działalności Marcina Lutra poparte wnioskami z dokładnych badań poczynionych przez Lyndal Roper. W swojej pracy autorka zaznacza, że należy obalić pewne schematy dotyczące mnicha z Moguncji. Po pierwsze nakreśla aspekty, które chciałaby poruszyć w pracy, np. rozerwanie Kościoła katolickiego oraz utrata przez niego dominującej pozycji w Europie, rozwój protestantyzmu, którego zarzewiem stał się list wysłany do Albrechta, za istotną uznaje też sytuację ówczesnych Niemiec. Dodatkowo zauważa, że Luter nie krytykował odpustów jako pierwszy, gdyż w swoich kazaniach potępiał je również augustianin Johann von Staupitz.

Po drugie przechodzi do rozważań dotyczących osoby mnicha z Moguncji. Zaznacza, że należy dokonać głębszej refleksji nad tezami skreślonymi przez Lutra, które nie miały charakteru teologicznego, lecz były próbą ukazania myśli przeciętnego człowieka żyjącego w epoce renesansu poprzez wystąpienie z Kościoła rzymskokatolickiego.

Po trzecie interpretuje rozwój wewnętrzny reformatora, jego mentalność oraz poglądy. Jest to zasadnicza część książki, w której Lyndal Roper postawiła pytania dotyczące zachowania Lutra po sejmie w Wormacji. Założeniem pracy autorki była chęć zrozumienia mnicha jako człowieka. Pomogły jej w tym listy pisane przez reformatora, w których opisywał on nie tylko współczesną mu sytuację, ale także swoje uczucia oraz lęki. Lyndal Roper podjęła próbę zrozumienia jego postępowania poprzez sięgnięcie do własnych wspomnień z dzieciństwa, kiedy jej ojciec był pastorem.

Autorka przedstawiła dotychczasowe badania poświęcone reformacji oraz Lutrowi, które przeprowadzili i opisali teologowie czy historycy Kościoła, zaznaczając jednak, że jej praca ma inny charakter, ponieważ ona sama jest historykiem religii ukształtowanym przez ruch feministyczny i pod tym kątem bada historię Lutra. Warto dodać, że w okresie zimnej wojny Niemcy były podzielone na dwa państwa: NRD i RFN, co zasadniczo utrudniało pracę w zakresie znalezienia źródeł oraz opracowań. Autorka powołała się na badania zachodnioniemieckich naukowców, którzy poszukiwali demokratycznego rodowodu, często idealizując swoje wolne miasta. Pomijali utożsamienie reformacji z konformizmem politycznym, odchodząc tym samym od zasad nauki głoszonej przez Lutra. W ten właśnie sposób powstał zniekształcony obraz reformacji. Autorka zauważa, że współcześnie brakuje w historiografii spojrzenia na luteranizm w kontekście kulturowym i społecznym.

Dla Lyndal Roper istotne znaczenie w badaniach miała historia miejsc, szczególnie Wittenbergi, która często była pomijana w biografjach Lutra. Autorka uważa, że brak tej informacji w książkach mu poświęconych wiąże się z próbą odmitologizowania historii reformacji. W tym mieście odnalazła cenne informacje, które pozostawili współcześni mnichowi mieszkańcy oraz jego krewni – dotyczące jego psychiki i motywacji. Dzieło ma za zadanie prezentować także nietypowy obraz teologii Lutra, jednak dopiero poznanie wewnętrznego świata mnicha pozwala w pełni dokonać analizy jego działalności.

Autorka dokładnie nakreśliła życie Lutra, jednak w nietypowy sposób ukazała obraz jego teologii. Interesujące okazało się dostrzeżenie uczuć wywołanych w społeczeństwie po ogłoszeniu jego tez. Historycy pomijali w swoich badaniach ten aspekt, tymczasem Roper postawiła go na pierwszym miejscu, argumentując to uczuciowością Lutra, który mówił, że jest chłopskim synem, ponieważ jego ojciec i dziad byli „chłopami z krwi i kości”. Dodatkowo skomentowała, że to tylko część prawdy, gdyż pomimo chłopskiego pochodzenia dorastał on w górniczym miasteczku, w którym jego ojciec był hutnikiem. Ta informacja skłoniła autorkę do przytoczenia historii miasta, ponieważ tło tych wydarzeń pozwoliło jej lepiej zobrazować młodociane przemyślenia Lutra. Lyndal Roper zauważa, że górnictwo odegrało w jego życiu znaczącą rolę, bowiem górnicy chwyтали się każdego sposobu, by zapewnić sobie ochronę duchową, stąd w mieście nasilenie zjawiska sprzedaży odpustów.

Autorka starała się przekonać, że dzieciństwo miało wpływ na myślenie oraz działalność Lutra w dorosłości. Udowodniła tym samym tezę, że to środowisko kształtuje charakter i psychikę człowieka. Następnie przeszła do rozważań nad życiem szkolnym oraz studenckim, które Lutrowi nie przyniosło satysfakcji. Nauki, które pobierał w młodości, miały bardzo duży wpływ na jego poglądy jako dorosłego mężczyzny. Luter, zawiedziony nauką, skierował swe myśli ku kapłaństwu – w końcu od dzieciństwa w swoim otoczeniu stykał się z przejawami negatywnych stron Kościoła rzymskokatolickiego, któremu tak bardzo było oddane społeczeństwo. Bał się, iż jego nowatorskie poglądy zostaną źle odebrane, utwierdziła go w tym dodatkowo reakcja jego ojca, który nazwał go „demonem”. Hans Luter był wzorem dla syna, który pragnął go naśladować. Tymczasem niezrozumienie jego intencji przez ojca przyniosło nieoczekiwany efekt – został on uznany przez rodzinę za heretyka. Zaczęto go oskarżać o to, że jest dzieckiem szatana. Autorka w ten sposób ukazała czytelnikowi, jak ważna w interpretacji wydarzeń historycznych jest otoczka psychologiczna zdarzeń wpływających na zachowanie jednostki. Zasugerowała, iż biografii Lutra nie należy badać od momentu jego wstąpienia do zakonu lub ogłoszenia 95 tez, lecz warto zagłębić się w analizę jego dzieciństwa oraz znaleźć punkt zwrotny dla wydarzeń, które skłoniły mnicha do zapoczątkowania nowego wyznania.

Wart pochwały jest ogromny nakład pracy Lyndal Roper włożony w proces odczytywania oraz weryfikacji źródeł, które wykorzystała przy pisaniu tej biografii. Wymagało to od autorki ogromnej wiedzy oraz przeprowadzenia dogłębnej analizy tematu. Książkę tę pisała przez 10 lat, co świadczy o jej dokładności oraz skrupulatnym zbadaniu tematu. Grafiki zamieszczone w dziele przenoszą czytelnika w opisywane czasy nowożytne. Przeszło 75 ilustracji odnosi się do wizualnego oglądu epoki. Poprzez zastosowanie takiego rozwiązania autorka otrzymała to, na czym najbardziej jej zależało w tej pracy – mianowicie czytelnik może zobaczyć świat otaczający Lutra. Nie tylko w kontekście słów, lecz także wizualnego obrazu. Kilkadziesiąt reprodukcji umieszczonych w przemyślanych miejscach ułatwia również czytelnikowi odbiór historii zawartych w biografii. Ryciny te przedstawiają m.in. postacie Anny Laminit, Christopha Scheurla, Erazma, Anny Kasper Dornle czy

właśnie Marcina Lutra; z kolei drzeworyty: Hansa Holbeina Młodszeo, Andreea Karlstadta i Lutra po obu stronach wozu; jest też plan Wittenbergi z 1623 r.

Należy pochwalić autorkę nie tylko za szerokie spojrzenie na życie Marcina Lutra, ale także za barwny opis miejscowości, w których on przebywał. Lyndal Roper poprzez wskazanie miejsca pobytu mnicha ukazuje wpływ otaczającej go społeczności na jego mentalność oraz poglądy. Świadczy to o dużym zaangażowaniu autorki w przygotowanie tej pracy, jednak przede wszystkim przyczynia się do rzucenia nowego światła na niezbadane dotąd fakty. Roper dodała też do tego odpowiednie odniesienia bibliograficzne. Dodatkowo dla ułatwienia autorka wprowadziła ciągły system przypisów.

Uważam, że jest to ważna publikacja, która prezentuje istotną wiedzę z zakresu historii nowożytnej powszechnej. Lyndal Roper ukazuje nowe spojrzenie na temat powtarzanych faktów oraz stereotypów, które narosły wokół osoby Lutra. Jej książka jest pełna odautorskich przemyśleń oraz stanowi próbę zbadania historii związanej z reformacją na nowej płaszczyźnie, dotąd przez naukowców pomijanej – mianowicie społecznej. Autorka próbuje pewne wydarzenia opisać z punktu widzenia człowieka współczesnego Lutrowi, zestawiając jego światopogląd ze współczesnością – tym samym czytelnik poznaje zupełnie nową historię wystąpienia Lutra. Poddaje analizie pewne mity, jak np. przybicie do drzwi kościoła w Wittenberdze 95 tez, które utarło się w podręcznikach szkolnych i wciąż jest powielane w podstawie programowej. Obalenie stereotypów ma za zadanie przedstawić fakty, o których zapomniano na przestrzeni lat, kiedy skupiano uwagę na mitologizacji historii.

Pogłębione studia autorki przejawiają się we wnikliwym komentarzu naukowym, o którym czytelnik może dowiedzieć się już we wstępie do książki. Lyndal Roper informuje bowiem odbiorcę, iż jej praca ma za zadanie ukazać biografię Lutra przede wszystkim poprzez komentarze autorki dotyczące wydarzeń, które miały miejsce w życiu mnicha, oraz konsekwencje ich wpływu na dzieje Europy. Dzieło to to nie tylko materiał poznawczy dotyczący osoby Marcina Lutra, lecz także opis topograficzny miejsc, w których przebywał. Dzięki temu ta publikacja powinna zainteresować nie tylko pasjonatów religii czy teologii, lecz także historyków i geografów. Autorka przywiązała w swojej książce ogromną wagę do wiernego odwzorowania epoki, w której żył Luter.

W świetle powyższych dywagacji publikację *Marcin Luter. Prorok i buntownik* Lyndal Roper należy ocenić bardzo wysoko zarówno pod względem rozbudowanego aparatu naukowego, jak i podjętych przez autorkę niekonwencjonalnych rozwiązań o charakterze naukowym. Przede wszystkim odbiorcę zaskoczyć mogą obszernie oraz śmiało komentarze dotyczące pewnych wydarzeń, które współcześnie są w historii pomijane.

Z obowiązku recenzenta należy jednak zauważyć, że autorka nie wykorzystwała w pełni swojej rozległej wiedzy związanej z krajami niemieckimi oraz samym państwem. Wydawać by się mogło, że powstało już wiele prac dotyczących biografii Marcina Lutra i ta będzie kolejną z nich, sądząc po tytule dzieła. Praca ma charakter psychologiczno-historycznego

śledztwa, które prowadzi historyczka. W 19 rozdziałach przedstawia ona niekiedy mało istotne fakty, niepowiązane z Lutrem oraz jego działalnością, jak funkcjonowanie danego miasta (np. Mansfeld), co nie ma istotnego znaczenia w obliczu głównych zamierzeń autorki, jakie stawia sobie we wstępie pracy. Warto dodać, że rozdziały – ułożone z zachowaniem chronologii – wydają się w trakcie rozważań jakby urwane, a do pewnych poruszonych kwestii autorka nie wraca na przestrzeni całej pracy, nie komentując tym samym interesujących zagadnień, które wymagają interpretacji odautorskiej. Jednak uwagi te w żaden sposób nie wpływają na wartość dzieła.

Praca Lyndal Roper udowadnia również, że cały czas należy prowadzić kwerendy nie tylko w bibliotekach, lecz przede wszystkim w archiwach. Dane źródło może dostarczyć nam niezbędnych informacji dotyczących wydarzeń, które wcześniej zostały zinterpretowane przez danego autora, z kolei inny naukowiec może odczytać te same informacje w innym kontekście zgodnie ze swoim przygotowaniem naukowym. Autorka w całej pracy podkreślała, że wciąż pozostają otwarte drzwi dla odczytania historii przez młodych naukowców, nie tylko tej najnowszej. Pozycja ta proponuje nową interpretację oraz analizę XVI-wiecznych wydarzeń, łącząc w sobie analizę psychologiczną oraz historyczną.

Magdalena Krasoń